

UTÓSZÓ

Már jó száz éve annak, hogy 1837-ben Hodor Károly kiadta »Doboka vármegye természeti és polgári esmeretése« című művét, s ebben a legelső tekintélyes erdélyi megye-monográfiában megrajzolta a ma javarészt Szolnok-Dobokához tartozó régi Doboka megye történeti képét és korabeli állapotát. Az 1876-ban Belső-Szolnok és Doboka megyéből egyesített mai megye történetének megíratására 1880-ban br. Bánffy Dezső, a megye akkori főispánja, később Magyarország miniszterelnöke tette meg a kezdeményező lépéseket; ugyancsak ő jelölte ki a nagyszabásúra tervezett munka pénzügyi alapját is. Szolnok-Doboka megye monográfiájának tényleges élőkészületei azonban csak 1888-ban vették kezdetüket. Ekkor a Magyar Történelmi Társulat ajánlatára dr. Réthy Lászlót bízták meg e munkával. Még mielőtt e mű elkészülhetett volna, a millennium ünnepe szükségessé tette egy alkalmi kiadvány megjelentetését. E kis igényű és kis terjedelmű munkát »Szolnok-Doboka vármegyei emlék Magyarország évezredes ünnepére« címen Bíró Antal, a vármegye egykori főszámvevője állította össze, de benne helyi szerzők dolgozatain kívül három fejezetet a magyar történészek két korabeli kiválósága, a már előbb említett Réthy László és Tagányi Károly írt. Ez emlék-kötet megjelenésével egyidőben azonban már folytak a megye nagy monográfiájának munkálatai is. Minthogy Réthy elfoglaltatása és a munka nagy arányai miatt egyedül nem tudta volna megvalósítani ezt a feladatot, rajta kívül az adatgyűjtés munkájával Tagányi Károly országos levéltárost, az egyháztörténész Pokoly József református teológiai tanárt, a szerkesztői munkával pedig Kádár Józsefet, a dési polgári iskola akkori tanárát bízták meg. Ez utóbbi kétségtelenül azért kapta e jelentős, megbízást, mert akkorig már 1890-ben »Belső-Szolnok megye 1848—49-ben« és utána 1896-ban »Szolnok-Doboka vármegye nevelés és oktatásügye. 1000—1896« címen kiadott terjedelmes monográfiáin kívül még jóval előbb, a dési református egyház meg a dési kaszinó történetéről írt munkájával helytörténetírói képességeinek többször is kiváló bizonyosságát adta. Kádár nem tartozott ugyan kora mód-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabó T. Attila (szerk.): Szolnok-Doboka magyarsága

szeresen iskolázott történetírói közé, de odaadása, ügyszeretete, lelkesedése érdeklődését annyira hozzálancolta a megye multjához, hogy bár maga az aranyosszéki Várfalváról származott ide, egész életét új lakóhelye kutatására szentelte. Éppen ezért akkorig, mikor e megbízatást kapta, olyan hatalmas helytörténeti ismeretanyagra tett szert, hogy ez valóban képesítette őt arra, hogy a tervezett monografiához a faluk történetére vonatkozó anyagot maga is gyűjtse, rendezze, kiegészítse és egyáltalában végezze a szerkesztés fáradtságos, nagy helyi ismereteket feltételező munkáját. A munkatársak és a szerkesztő a rájuk bízott feladatot derekasán el is végezték, s ilyenformán a megye rendkívüli áldozatkészségével 1901—1905 között hét hatalmas kötetben, mintegy 3.854. lapon megjelent »Szolnok-Dobokavármegye monographiája« terjedelmére s adatanyagának bőségére nézve máig is a magyar vármegyékről írt hasonló jellegű művek között a legjelentősebb, legiszteletreméltóbb történetírói teljesítmény. E munka teljes példányai, melyek egykor a megye nagyon sok középosztálybeli családjának könyvszekrényében, minden község jegyzői irodájában, a köz- és magánintézmények kézikönyvtárában is helyet foglaltak, különösen az utóbbi negyedszázad alatt annyira szertekallódtak, sőt hihetőleg részben meg is semmisültek, hogy ma e monográfia teljes példányához csak ritkán juthatni hozzá. Mindezek mellett figyelemreméltó az a körülmény is, hogy a K á d á r -féle, adatok szempontjából egyébként hihetetlenül gazdag monográfiában éppen a nagyközönség találhatja meg legkevésbé azt, amit talán ma keres: a megye magyarságának összefoglaló, könnyen áttekinthető történetét. Nem várható el ugyanis az, hogy az egyes falvakkal kapcsolatos szétszórt adatokból az avatatlan olvasó maga rakja össze a népiségváltozásoknak e munkából még a szakember előtt is csak nehezen kirajzolódó képét. Különben is a nagy monográfia megjelenése óta eltelt szinte félszázadnyi idő a magyar történetírók egy részének szemléletmódjában olyan gyökeres változást hozott, mely a magyar népiség más népcsoportokhoz való viszonyának vizsgálatát illetőleg is új, a múlt századvég s e század elejének történetírói előtt ismeretlen kutató és feldolgozó módszereket eredményezett, s így éppen a helyi monográfiákban lehetővé tette a népiség-kép különböző korokbeli állapotának, változásának újszerű megrajzolását.

Éppen ezért a vármegye jelenlegi vezetőjét már régóta foglalkoztatta az a gondolat, hogy e hiányon segíteni kell. Az »Előszó«-ban már jelzett időpontban határozott kezdeményezéssé érlelődött benne az a szándék, hogy több munkatárs segítségével Szolnok-Doboka megyének egy olyan kisebb terjedelmű, a tudományos kutatás legújabb szem-

pontjait is érvényesítő monográfiája jelenjék meg, amely a munka életrehívója szerint a lehetőséghez képest népszerű formában elsősorban a nagyközönség számára ismertesse a megye magyarságának történetét, s ezzel kapcsolatban természetesen azokat a jelentős mozzanatokot, melyek a magyarság szerepét e terület anyagi és szellemi műveltségének kialakításában történeti tárgyilagossággal megvilágítják.

A feladat megoldása azért volt nehéz, mert a felkért munkatársak közül eddig alig egy-kettő foglalkozott különlegesen éppen e megyére vonatkozó kutatással. Így a feladat mindenik munkatárstól többé-kevésbé azt az önfeláldozást kívánta meg, hogy saját kutatási körét elhanyagolva, legalább egy ideig egy szinte teljességében új terület kérdései felé fordítsa figyelmét. És bár — mint az irodalmi utalásokból is látható — a munkatársak szinte mindenikének legfontosabb forrása a gazdag adatanyaga miatt nélkülözhetetlen K á d á r -féle monográfia volt, közülök néhánynak helyszíni kutatást is kellett végeznie, másoknak meg az eddig még meg nem szólaltatott levéltári anyagban kellett kutatniok új adatok után.

Ha a feladat elvégzése érdekében a munkatársak meg is tettek mindent, bármilyen odaadó munka is önmagában nem vezethetett volna célhoz, ha nem lettek volna a munkának megértő támogatói, segítői. Mindenek előtt köszönet illeti e munka nemes eszméjének felvetőjét, dr. gr. Bethlen Béla főispán urat, aki Kelemen Lajos múzeumi és levéltári főigazgató úr tanácsait és a szerkesztő előterjesztéseit mindig megértéssel fogadta, s e vállalkozás jelentős anyagi fedezetét biztosította. Őszinte köszönettel tartozik a szerkesztő dr. D ark ó Á k o s egyházkerületi tanácsos úrnak nemcsak azért, hogy az erdélyi református egyházkerület tulajdonában lévő rajz- és fényképgyűjtemény Szolnok-Dobokára vonatkozó anyagát, közte Debreczeni László értékes tusrajzait felhasználásra rendelkezésre bocsátotta, hanem azért is, hogy a himzésekről készült tanulmány minél tökéletesebbé tétele érdekében kiváló tárgyismeretével segítségére sietett az e kérdéssel foglalkozó munkatársnak. Ugyancsak hálával tartozunk dr. Roska Márton egyetemi tanár úrnak azért, hogy nemrégiben megjelent hatalmas régészeti »Repertorium«-ának képanyagából az e munkához szükséges nyomódíccokat, illetőleg az Erdélyi Nemzeti Múzeum vezetése alatt álló Történeti Tárának néhány tárgyáról kért fényképfelvételeket a szerkesztő rendelkezésére bocsátotta, s felhasználásukat előzékenyen megengedte. Kelemen Lajos főigazgató úr Szopos Sándornak néhány, tulajdonában levő dési ceruzarajza rendelkezésre bocsátásával, K. Sebestyén József heraldikus-

festőművész úr e munka művészi és egyben szakszerű címerrajzainak elkészítésével, i. f. j. dr. Parádi Ferenc törvényszéki bíró úr pedig dési fényképfelvételeinek közlésre való készséges átengedésével kötelezte le a szerkesztőt. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület nemcsak a szolnokdobokai művészeti emlékekre és a birtokában lévő jelentős hízmés-anyagra vonatkozó dúcok rendelkezésiünkre bocsátásával segítette elő e kiadvány készülését, hanem azzal is, hogy kiadványaiban lehetőséget nyújtott e mű munkatársainak arra, hogy az itt népszerűsített eredményeket szakszerűbb formában vagy éppen részletkutatások alakjában közlétegyék. Végül ki kell emelnem Mihály Károly széki református lelképásztor úrnak megértő segítségét, mellyel lehetővé tette, hogy a híres széki hízmés legnevezetesebb típusait szebbnél szebb példányokban s olyan gazdagságban mutathassuk be, amilyenben eddig még egyetlen magyar község kézimunkái sem jelentek meg.

Népi értékeink megismertetésének elősegítéséért mondott köszönetem kifejezése alkalmával mint szerkesztőnek is fel kell hívnom a figyelmet e kiadvány egyik hiányosságára, a megye magyarsága néprajzi anyagát bemutató fejtegetések elmaradására. Ennek megértéséhez tudnunk kell a következőket: Már a Kádár-féle monográfia megindításakor azt tervezte a vármegye, hogy e ma hétkötetes műnek utolsó, hihetőleg nyolcadik köteteként kiadja az egész megye néprajzát. Fel is kérték a megfelelő szakembert Seemayer Wilibald dr. személyében. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára őrzi is annak emlékét, hogy a felkért kutató hozzákezdett a munkához úgy, hogy hihetőleg hivatalos segédlettel kérdőívet bocsátott ki a megye néprajzi anyagának összegyűjtése érdekében. Amennyire a válaszokkal visszajuttatott kérdőívekből megállapítható, alighanem az így kapott silány anyag s még a kor fejletlen kívánalmaihoz mérve is egy ember erejét felülhaladó munka, nagysága hőkenthetette vissza Seemayer t e feladat elvégzésétől. Szolnok-Doboka területe, a magyar, román és szász népi érintkezésnek e klasszikus földje ugyanis olyan bonyolult tárgyi és szellemi néprajzi jelenségek megállapítását, elemzését, a keveredéseknek és többszörös kölcsönzéseknek meg visszakölcsönzéseknek olyan szövevényes világában való tájékozódást kíván a kutatótól, hogy elvégzésére egy ember nem, csak tapasztalt kutatók egységes szempontok szerint irányított csapata vállalkozhatnék. Éppen azért egyrészt az e munka elkészülésére kitűzött idő rövidege, másrészt meg az ilyenfajta kutatásra vállalkozó szakemberek hiánya lehetetlenné tette azt, hogy e feladat elvégzésére a szerkesztő csak kísérletet is tétethessen, habár azt a tervet, melyet a megye nagy monográfiájának ügyét gondozó

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szabó T. Attila (szerk.): Szolnok-Doboka magyarsága

bizottság már a múlt század nyolecvanas éveiben, a magyar néprajzi kutatás kezdő éveiben elhatározott, de meg nem valósíthatott, a ma emberének mind tudományos, mind pedig különleges nemzeti érdekből még szükségesebb, még parancsolóbb, tehát még elodázhatatlanabb célkitűzésnek kell tartania. Mégis azt, amit e munkában fájó megalkuvással, úgyszólván csak ízelítőül el lehetett végezni, az a megye magyarsága népi értékeinek csak egyetlen kis terére, a népi hímzésekre vonatkozó, nagyon hiányos kutatások eredményeinek népszerűsítésére korlátozódik, s így a megye magyarsága, sőt ami még inkább kívánatos volna: a megye egész lakossága néprajzának feldolgozásához viszonyítva, egy ragyogó, színes csepp a néprajzi jelenségek világának nagy tengerében. Pedig az ilyen vizsgálat azért is fontos volna, mert amint az eddigi eredményekből megállapítható, a magyarságnak a megye másfajú lakosságára tett hatása a népi műveltségnek nagyon sok területén szembeszökően jelentkezik. Így amellet, hogy az ilyenfajta rendszeres kutatás halogatása a magyarságtudomány terén elkövetett sajnálatos mulasztás lenne, egyben e megye népi művelődésének kialakításában játszott döntő szerepünk megállapításának elhanyagolását is jelentené.

Népi értékeink jelentőségét látó korunkban a szerkesztő saját mentésére is szükségesnek tartotta mindezt megemlíteni. Nem azért emelte ki e kötetnek ilyszerű hiányait, mintha nem látná például éppen olyan súlyos hibának azt, hogy a megye társadalmi, egészségügyi mezőgazdasági, kereskedelmi és általában gazdasági életének tárgyalása is szinte teljesen hiányzik e kötetből. Ezen a téren részben az előmunkálatok teljes hiánya, részben pedig az a körülmény kényszerítette a szerkesztőt e kérdések feldolgoztatásától való tartózkodásra, hogy ezek sokkal inkább a ma és a közelmúlt kérdései, semhogy mellőzni lehetett volna az utolsó negyedszázad e téren mutatkozó jelenségeit. Akkor pedig elkerülhetetlenek lettek volna olyan megállapítások, amelyek ellenében állottak volna e munkának az »Előszó«-ban kifejezett s a munkatársaktól a lehetőség megvalósított ama kívánalmával, hogy a megszállás ideje mindenféle jelenségének vizsgálatától már a jelenlegi feszült politikai légkörben szükségesnek látszó tapintatból is hátróztatott tartózkodjanak. Ezért kellett mélységes sajnálattal lemondania a szerkesztőnek arról is, hogy az eredetileg munkatársul felkért dr. Parádi Ferenc ny. kórházigazgató úrnak a megye közegészségügyi történetére vonatkozó, egyébként adatokban gazdag és értékes dolgozata e munkában közzétételék, bár megfelelő módon gondoskodás

történt arra nézve, hogy az itt meg nem jelent tanulmány figyelemreméltó megállapításai közkinccsé váljanak.

Ezzel kapcsolatban szükséges talán megjegyezni azt, hogy ezen az egyetlen, időbeli korlátozáson kívül a szerkesztő semmiben sem kötötte meg a munkatársak kezét. Mindenki szabadon használhatta fel munkája során a szóban forgó kérdésre vonatkozó eddigi megállapításokat, illetőleg saját kutatásai eredményeit. Munkájuk során azonban nem korlátozhatták magukat e mű szerzői a megyének sem a megszállás alatt megkisebbitett, sem a bécsi döntéssel megcsonkított területére, mert akkor például ki kellett volna maradnia e Szolnok-Dobokával foglalkozó munkából többek között az egyik névadó községre, a középkorban és később is jelentős szerepet betöltött Dobokára és Árpád-kori várára vonatkozó utalásnak is; ez utóbbi községet t. i. több más, eredetileg Szolnok-Dobokához, még előbb a régi Doboka megyéhez tartozóval együtt ma közigazgatási szempontból Kolozs megyéhez számítják.

Most, hogy az írók odaadó munkájának eredményeképpen végre megjelenhetik ez a kötet, talán szabad e sorok írójának is egy személyes természetű észrevételt tennie: maga szerkesztői minőségében is mindent elkövetett, hogy neveltetése helyének története és jelene minél tanulságosabb és szebb formában jelenjék meg az érdeklődő előtt. Ezek után már az olvasók és nem utolsó sorban a szakemberek hivatottak eldönteni, hogy e kötet megközelítette vagy éppen elérte-e azt a célt, melyet az eszme felvetője a munkatársak elé tűzött.

Kolozsvárt, 1944. március 1-én.

SZABÓ T. ATTILA